



KANSALLINEN  
KOULUTUKSEN  
ARVIOINTIKESKUS

# LASTEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSEN SUUNNITTELUSSA JA ARVIOINNISSA



Tiivistelmät 11:2022  
KANSIKUVA YanLev /Shutterstock.com  
TAITTO PunaMusta Oy  
ISBN 978-952-206-691-6 nid.  
ISBN 978-952-206-692-3 pdf  
ISSN 2669-817X (painettu)  
ISSN 2669-8811 (verkkojulkaisu)  
PAINO PunaMusta Oy, Helsinki  
@ Kansallinen koulutuksen arviointikeskus

# Sisällys

1	Johdanto	5
2	Lasten oikeus vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin asioihin	7
3	Katsaus lasten osallisuuden huomioiviin menetelmiin tutkimuksessa	8
4	Lasten osallisuuden vahvistaminen varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja arvioinnissa	10
4.1	Monimenetelmällisyys ja mosaiikkilähestymistapa	10
4.2	Havainnointi ja etnografia	12
4.3	Lapset toimijoina ja tutkijoina	14
4.4	Kieliperustaiset menetelmät	16
4.5	Visuaaliset, luovat ja leikkiperustaiset menetelmät	18
5	Lasten osallisuuden vahvistaminen vaatii tietoisia tekoja	20
	Lähteet	22





# 1 Johdanto

Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen Karvin varhaiskasvatuksen arvioinnit ovat osoittaneet, että lasten osallisuutta toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa tulisi vahvistaa (Repo ym., 2019; Juutinen ym., 2021). Varhaiskasvatuksen henkilöstö toivoo tukea esimerkiksi siihen, miten lapsia voidaan kuulla ikä- ja kehitystason mukaisesti, jotta heidän vaikutusmahdollisuutensa ryhmän jäsenenä lisääntyvät.

Vuonna 2021 Karvi teetti systemaattisen tutkimuskatsauksen, jonka tavoitteena oli selvittää, millaisia lasten osallisuutta vahvistavia menetelmiä varhaiskasvatuksen tutkimuksissa on käytetty. Tutkimuskatsauksen avulla saadun tiedon pohjalta voidaan edelleen kehittää tukimateriaalia varhaiskasvatuksen henkilöstölle lasten osallisuuden edistämiseksi. Katsauksen toteuttivat Marleena Mustola ja Eija Sevón Jyväskylän yliopistosta ja se julkaistaan myöhemmin tieteellisenä tutkimusartikkelina (Sevón, Mustola, Siippainen & Vlasov, tulossa).

Tämä tiivistelmäjulkaisu perustuu tutkimuskatsauksen pohjalta kirjoitettuun tutkimusartikkeliin. Julkaisussa esitellään menetelmiä, joiden avulla lasten osallisuutta varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja arvioinnissa voidaan vahvistaa. Julkaisuun on koottu Karvin koordinoiman varhaiskasvatuksen arviointiverkoston jäseniltä kerätyjä käytännön esimerkkejä ja vinkkejä siitä, miten lapset ovat olleet mukana suunnittelemassa ja arvioimassa arjen toimintaa. Julkaisu sisältää myös pohdintakysymyksiä, joiden tarkoituksena on haastaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä pohtimaan, miten lasten osallisuus oman lapsiryhmän toiminnassa toteutuu. Tiivistelmäjulkaisun on laatinut Anna Rissanen.

## Lasten osallisuus määritellään lainsäädännössä



Lapsilla on oltava oikeus ilmaista näkemyksensä itseään koskevissa asioissa ja lasten mielipiteet on otettava huomioon lasten ikä- ja kehitystason mukaisesti. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991)



Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. (Suomen perustuslaki 731/1999)



Varhaiskasvatuksen tavoitteena on varmistaa lasten mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Lapsille on annettava mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa lasten mielipiteet ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon ikä- ja kehitystason mukaisesti. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018)

## 2 Lasten oikeus vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin asioihin

YK:n yleissopimus (60/1991) lapsen oikeuksista edellyttää, että jokaisella lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa häntä itseään koskevista asioissa, ja ne on otettava huomioon lapsen ikä- ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevista asioista ja tätä velvoitetta painotetaan myös suomalaista varhaiskasvatusta ohjaavissa säädöksissä. Varhaiskasvatuksen arjessa osallisuus todentuu esimerkiksi siten, että lapsi nähdään aktiivisena ja kyvykkäänä, omaan elämäänsä vaikuttavana toimijana. Osallisuuteen liittyy kiinteästi myös lapsen mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon ja mahdollisuus saada aikaan muutosta. (Kataja, 2014.) Osallisuus on siis toimintaa, jossa lapsi pystyy tietoisesti vaikuttamaan omassa sosiaalisessa ympäristössään (Turja & Vuorisalo, 2017).

Varhaiskasvatuksen tarjoama vertaisryhmä, kokemus ryhmään kuulumisesta sekä kuuluksi ja nähdyksi tuleminen vahvistavat lasten osallisuutta. Lasten ymmärrys omista oikeuksistaan, vastuistaan ja valintojensa seurauksista puolestaan kehittyy osallisuuden mahdollistamisen myötä ja aikuisen tukemana. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2022.) Lasten osallisuudessa onkin kiinnitettävä erityistä huomiota henkilöstön omaan toimintaan ja oltava avoin muutoksille, jotta varhaiskasvatustoimintaa voidaan kehittää ja muuttaa lasten ehdotusten ja tarpeiden mukaisesti (Sevón ym., tulossa).

Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin kehittämisen lähtökohtana on inklusiivinen varhaiskasvatus, jossa jokainen lapsi voi toimia, kehittyä ja oppia omana ainutlaatuisena yksilönään ja yhteisön jäsenenä (Harkoma ym., 2022). Lasten osallisuus ei voi toteutua ilman henkilöstön aktiivista pyrkimystä siihen. Varhaiskasvatuksen arjessa tulisikin olla tietoisesti järjestettyjä mahdollisuuksia lasten osallisuuden toteutumiseksi. (Turja, 2020.) Tärkeintä on ymmärtää, mitä osallisuudella tarkoitetaan ja pohtia omaa toimintaa ja ammatillista roolia lasten osallisuuden mahdollistajana varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja arvioinnissa (Sevón ym., tulossa).

# 3 Katsaus lasten osallisuuden huomioiviin menetelmiin tutkimuksessa

Tutkimuskatsauksen laatimista ohjasivat kysymykset siitä, millaisia lasten osallisuuden mahdollistavia ja lasten kuulemiseen liittyviä aineistonkeruun menetelmiä varhaiskasvatuksen tutkimuksissa on käytetty. Lisäksi tarkasteltiin, mikä lasten rooli on aineistonkeruun eri vaiheissa ja millaisia haasteita tai mahdollisuuksia menetelmiin mahdollisesti liittyy.

Tutkimuskatsauksen perusteella muodostui kuusi menetelmäkategoriaa, joissa lapset oli otettu mukaan tutkimuksen aineistonkeruuseen eri tavoin. Menetelmissä oli osittain päällekkäisyyttä, eikä tietyn menetelmän sijoittaminen vain yhteen kategoriaan ollut aina yksiselitteistä. Kategoriat olivat:

- 1.** Monimenetelmällisyys ja mosaiikkilähestymistapa
- 2.** Visuaaliset menetelmät
- 3.** Havainnointi ja etnografia
- 4.** Lapset toimijoina ja tutkijoina
- 5.** Kieliperustaiset menetelmät
- 6.** Luovat ja leikkiperustaiset menetelmät

Seuraavat luvut esittelevät menetelmiin liittyviä periaatteita, toimintatapoja ja pohdintaa. Sisältöjä on mahdollista hyödyntää osana omaa työtä, kun mietitään keinoja lasten osallisuuden vahvistamiseksi varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja arvioinnissa. Tässä julkaisussa visuaaliset menetelmät sekä luovat ja leikkiperustaiset menetelmät on yhdistetty yhdeksi luvuksi luettavuuden edistämiseksi ja ne esitellään viimeisessä menetelmäkategorialuvussa.



Moni-  
menetelmällisyys  
ja mosaiikki-  
lähestymistapa

Visuaaliset  
menetelmät

Kieli-  
perustaiset  
menetelmät

Havainnointi ja  
etnografia

Luovat  
ja leikki-  
perustaiset  
menetelmät

Lapset  
toimijoina ja  
tutkijoina

Määrällisesti suurimmat luokat olivat monimenetelmällisyys ja mosaiikkilähestymistapa, visuaaliset menetelmät sekä havainnointi ja etnografia. Pienemmiksi kategorioksi jäivät lapset toimijoina ja tutkijoina, kieliperustaiset menetelmät sekä luovat ja leikki-perustaiset menetelmät.

# 4 Lasten osallisuuden vahvistaminen varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja arvioinnissa

## 4.1 Monimenetelmällisyys ja mosaiikkilähestymistapa

Mosaiikkilähestymistapa on lapsuudentutkimuksen alueella kehitetty menetelmä, jossa tutkimuksen aineistonkeruussa tietoa tuotetaan useilla erilaisilla tavoilla. Erilaisilla menetelmällisillä keinoilla tuotetut aineiston osaset muodostavat kukin oman mosaiikkilaattansa ja yhdessä ne muodostavat kokonaisuuden, valmiin mosaiikin. Keskeisenä periaatteena mosaiikkilähestymistavassa on lasten yhdenvertaisen osallisuuden mahdollistaminen ja toimijuuden kunnioittaminen. Mosaiikkilähestymistavassa tiedontuottamisessa korostuvat eri vuorovaikutuskanavien käyttö, visuaalisten ja kielellisten menetelmien yhtäaikaisten hyödyntäminen sekä lasten kuuleminen monipuolisilla keinoilla ja menetelmin. Varhaiskasvatuksen toiminnan arvioinnissa mosaiikkilähestymistapaa voi toteuttaa esimerkiksi yhdistämällä erilaisia menetelmiä, kuten valokuvausta, piirtämistä, tarinankerrontaa, lasten kanssa käytäviä keskusteluja, haastatteluja, roolileikkejä, pedagogista dokumentointia ja niin edelleen.

Menetelmien monipuolisuuden lisäksi painotetaan tutkittavien moninaisuutta, sekä menetelmien reflektiivisyyttä ja niiden kiinnittymistä varhaiskasvatuksen arkeen. Useiden eri aistikanavia hyödyntävien menetelmien käyttäminen antaa lapsille monipuolisemmat mahdollisuudet ilmaista ajatuksiaan ja mielipiteitään. Monimenetelmällisyyden hyödyntäminen tiedon tuottamisessa edistääkin lasten yksilöllisten ominaisuuksien ja erilaisten taustojen huomioimista.

Mosaiikkilähestymistavassa ja monimenetelmällisyydessä painotetaan lasten oikeuksien keskeisiä periaatteita, kuten lasten kykyä ja taitoa ilmaista itseään, heidän oikeuttaan tulla kuulluksi ja ilmaista oma mielipiteensä. Lähestymistapa kunnioittaa lasten omaa tietämystä heidän omaa arkeaan koskevissa asioissa.

- Millaisin tavoin varmistamme, että ryhmän kaikki lapset saavat äänensä kuuluviin heitä koskevissa asioissa? Miten olemme huomioineet lasten vaihtelevan ikä- ja kehitystason tai esimerkiksi kielitaidon?
- Millaisia erilaisia menetelmiä hyödynnämme lasten näkemysten selvittämiseksi? Miten menetelmät tukevat ja täydentävät toisiaan?
- Miten huolehdimme siitä, että menetelmät ovat monipuolisia ja lapsille mieluisia?
- Miten mahdollistamme lasten huoltajien osallisuuden toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa?

## Vinkkejä käytännön toteutukseen



*Lapsen oma sivu on lapsen vasun liite, joka käynnistää alkukartoituksena toimintakauden alussa tavoitteellisen toiminnan suunnittelun. Lapsen oma sivu rakentuu viidestä kuva-muodosta, joiden sisältöaiheita lapsi voi tuottaa ikätasolleen, kehitykselleen ja ilmaisulleen sopivalla tavalla. Lomake täytetään kotona yhdessä huoltajan kanssa ja palautetaan päiväkotiin. Alkukartoitustiedoissa ilmenevien lasten toiveiden, mielenkiinnon kohteiden ja näkemysten toteutumista arvioidaan kulloinkin sopivilla pedagogisen dokumentoinnin välineillä osana ryhmän toimintaa. Lapsen oman sivun arvioiminen tuottaa muoto ja sisältö kerrallaan ryhmään kollaasimaisia avaindokumenteja, jotka ovat jatkuvasti lasten ulottuvilla, näkyvillä ja mieleen palautettavissa. Kuvatuki, ja lapsen tuottaman arviointitiedon tunnistettavuus lapselle itselleen huomioidaan erityisesti toteutuksessa. Lapsen oman sivun sisältö ja arviointitieto ovat läsnä vasukeskustelussa. Lapsen itsensä tuottama arviointi dokumentoituu vasuun näkyväksi kasvattajien, huoltajien ja muiden ammattilaisten näkemysten rinnalla.*



*Laaditaan mind map- tyyppinen suunnitelmapaperi pienryhmälle, mihin ensin aikuiset katsovat kuukauden karkeitä suunnitelmia, joita sitten lasten kanssa pienryhmittäin tarkennetaan ja piirretään kuviksi tekstin oheen. Tähän lisätään myös lasten ideat esimerkiksi heiltä nousevista projektiaiheista. Kuun lopussa suunnitelmaa tarkastellaan yhdessä lasten kanssa ja pohditaan, miten meni, oliko helppoa tai vaikeaa ja jatketaanko aiheen parissa. Suunnitelman ympärille on voitu toteutuksesta laittaa valokuviakin, jotta aiheeseen palaaminen on helpompaa arvioinnin hetkellä.*

## 4.2 Havainnointi ja etnografia

Havainnointi ja etnografia ovat yleisesti hyödynnettyjä menetelmiä varhaiskasvatuksen tutkimuksessa. Etnografialla tarkoitetaan pyrkimystä ymmärtää ihmisten toimintaa osana ympäristöään tai erilaisia sosiaalisia ryhmiä ja siitä käytetäänkin usein nimitystä ”kenttätyö”. Varhaiskasvatuksessa etnografisena kiinnostuksen kohteena ovat esimerkiksi lasten sosiaaliset suhteet, leikki, huumori, lapset toimijoina ympäristössään ja lasten mediakulttuurit. Tietoa kerätään erityisesti havainnoimalla, mutta sen lisäksi voidaan käyttää muistiinpanoja, lasten haastatteluja tai videokuvaa. Havainnointia voidaan hyödyntää erityisesti silloin, kun halutaan tarkastella ja ymmärtää lasten toimintaa ja vuorovaikutusta arjen eri tilanteissa.

Varhaiskasvatuksen arjessa lasten havainnointi, yhteiset keskustelut ja lasten kuuleminen ovat osa pedagogista dokumentointia. Ne ovat keskeisiä tapoja saada tietoa lasten elämästä, kehityksestä, kiinnostuksenkohteista, ajattelusta, oppimisesta ja tarpeista sekä lapsiryhmän toiminnasta konkreettisella ja monipuolisella tavalla. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2022.) Havainnointia tulisi toteuttaa systemaattisesti ja henkilöstöllä tulisi olla yhteinen ymmärrys havainnoinnin tavoitteista ja siitä, miten tuotettua tietoa hyödynnetään. Toisaalta spontaanien havaintojen tekeminen, kiireettömän yhdessä olon ja vuorovaikutteisen keskustelun mahdollistaminen ovat jo itsessään tärkeitä tavoitteita ja jotka myös vahvistavat lasten osallisuutta.

Havainnoinnissa tulisi kiinnittää huomiota siihen, etteivät ennalta päätetyt havainnoinnin kohteet tai henkilöstön oma tulkinta asiasta ohjaa liiaksi sitä, millaiseksi käsitys lasten näkökulmista muodostuu. On siis hyvä pohtia, miten lasten omat ajatukset ja näkökulmat tavoitetaan aikuisen toteuttaman havainnoinnin ohella.

- Millaisissa tilanteissa tai minkä asian selvittämiseksi voimme erityisesti hyödyntää havainnointia? Kiinnitämme huomiota myös koko ryhmän toimintakulttuuriin, ilmapiiriin ja vuorovaikutukseen?
- Pääsevätkö lapset itse havainnoimaan arkea? Millaisia asioita lapset voisivat havainnoida ja miten he voisivat dokumentoida havaintonsa?
- Havainnoimmeko omaa toimintaamme, vuorovaikutustamme tai luomiamme arjen rakenteita ja sääntöjä?
- Miten varmistamme, että henkilöstöllä on aikaa kiireettömälle yhdessä ololle, kuuntelulle ja keskustelulle lasten kanssa?

## Vinkkejä käytännön toteutukseen



*Lapset arvioivat toimintaa koko ajan, joten henkilöstön on oltava tarkkoina ja kuunneltava lasten kommentteja. Jotkut kyselevät tietoisesti lasten mielipiteitä. Hymynaamat ja tsemppipeukat ovat helppoja tapoja arviointiin. Lasten elekielen havainnointi on tärkeää. Kuvat ja muu konkretia helpottavat lasta arvioinnissa. Lasten kanssa käydään yhdessä läpi kuvia ryhmän omista projekteista ja teemoista, lapset kertovat mitä on opittu ja mikä toiminnassa ollut kivaa.*



*Henkilöstö havainnoi lapsia ja lasten vuorovaikutussuhteita sekä arvioi oppimisympäristön toimivuutta suhteessa lapsiryhmään. Henkilöstön arvioinnin pohjalta muokataan rutiineja ja käytäntöjä, jotka mahdollistavat lasten osallisuuden toiminnassa. Päiväkotimme pienuuden vuoksi henkilöstö pystyy päivittäin arvioimaan lasten osallisuutta ja muuttamaan käytäntöjä sellaisiksi, jotka tukevat lasten osallisuutta.*



*Arjen arvioinnissa hyödynnetään kolmea tennispallokoteloa. Korissa on vihreitä, punaisia ja keltaisia palloja. Väripalloja käytetään arjen toimintojen arvioimiseen ohjatusti ja monipuolisesti. Vähitellen lapset alkavat käyttää sitä myös itsenäisesti. Esimerkiksi kaksi tyttöä tuli aamu-ulkoilusta ja tuumivat, että arvioidaanko ulkoilu. Toinen valitsee koteloon punaisen pallon, toinen vihreän. "Miks sää laitoit punasen?", johon toinen vastasi: "Mulla meni lunta ranteeseen ja tuli kylmä."*



### 4.3 Lapset toimijoina ja tutkijoina

Lapset toimijoina ja tutkijoina -menetelmässä korostuu aikuisten ja lasten kanssatoimijuus sekä lasten täysimääräinen osallisuus varhaiskasvatuksen toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa. Tämän menetelmän keskeinen periaate on lasten osallistuminen toiminnan kaikkiin eri vaiheisiin tasavertaisesti henkilöstön kanssa. Keskeistä on lasten ja henkilöstön aktiivinen yhdessä työskentely ja oppiminen, asioiden jakaminen sekä lasten ja aikuisten keskinäisten roolien sekoittuminen keskenään. Lasten toimijuutta vahvistavaa menetelmää hyödynnetään erityisesti toiminnassa, joissa painotetaan lapsen oikeutta osallistua tiedon rakentamiseen. Konkreettinen esimerkki tällaisesta toiminnasta on varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen kehittäminen.

Varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen kehittäminen toteutuu lapset toimijoina ja tutkijoina -menetelmässä täysin lasten näkökulmasta käsin. Lasten omakohtaiset havainnot, kokemukset ja elämykset erilaisista ympäristöistä auttavat lapsia kehittymään ajattelijoina (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, 2022) ja tukevat lapsen kykyä ilmaista mielipiteensä ja ajatuksensa avoimesti. Tämän menetelmän kaltaisessa tutkivassa pienryhmätoiminnassa lapset asettavat ja esittävät kysymyksiä, joihin he etsivät vastauksia yhdessä aikuisten kanssa. Lasten havaintoja ja ideoita sanallistetaan ja niitä dokumentoidaan prosessin aikana. Henkilöstön rooli on kannatella prosessia ja huomioida lasten aloitteet, suunnitelmat ja tavat toteuttaa arjen käytäntöjen arviointia ja auttaa lapsia keskustelemaan tuloksista, joiden pohjalta arjen käytäntöjä voidaan tarvittaessa muuttaa.

Tutkiva toiminta on lasten aloitteiden huomioimista ja niiden rikastamista ryhmän toiminnassa sekä lasten ja henkilöstön yhteistä pohdintaa erilaisten asioiden, ilmiöiden ja tuotosten äärellä. Yhdessä lasten kanssa tehtyjen havaintojen ja niiden kirjaamisen pohjalta varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjä, mutta myös esimerkiksi toimintaympäristöjä kehitetään lasten näkökulmasta käsin.

- Miten voisimme paremmin hyödyntää lasten kysymyksiä ja pohdintoja tutkivan toiminnan projektien toteuttamisessa?
- Miten varmistamme, että tutkivaa toimintaa hyödynnetään mahdollisimman monipuolisesti pedagogisessa toiminnassa?
- Miten hyödynnämme ja muokkaamme erilaisia oppimisympäristöjä tutkivassa toiminnassamme?
- Miten ja millaisista asioista hankimme tietoa yhdessä lasten kanssa?

## Vinkkejä käytännön toteutukseen



*Vertaisarvioinnissa lapset arvioivat esimerkiksi toistensa tekemiä kädentöitä: mitä laittaisin tähän lisää, mitä en laittaisi, kuitenkaan arvostelematta. Tämä arviointitapa ohjaa lasta antamaan ja ottamaan vastaan palautetta. Lapsi voi arvioida myös työtään ja työskentelyään. Ensin asetetaan työlle tavoite, mitä haluan tällä tuoda esille, mihin pyrin ja sen jälkeen pohditaan, onnistuinko siinä.*



*Toteutimme lasten piirustusten pohjalta päiväkotimme kiipeilyseinän. Päiväkotimme eskarilaiset piirsivät ensin papereille mereen liittyviä asioita, joista poimimme lasten lempi-piirustukset. Näiden piirustusten pohjalta yksi henkilökuntamme jäsen maalasi piirustukset kiipeilyseinän pohjaksi. Toimintaterapeutti tuli näyttämään, missä kohdin olisi hyvä olla askelmia. Kaikki päiväkotimme lapset tietävät, että seinässä on näkyvillä eskarilaisten piirustuksia.*

## 4.4 Kieliperustaiset menetelmät

Kieliperustaisten menetelmien periaatteena on auttaa lapsia dialogin keinoin tulemaan kuulluksi heitä koskevissa asioissa. Näiden menetelmien perustana on henkilöstön toiminta, jolla luodaan lapsille emotionaalisesti niin turvallinen keskusteluympäristö, että lapset uskaltavat tuoda omia mielipiteitään, näkemyksiään ja heille merkityksellisiä asioita esiin.

Haastattelu on eniten käytetty kieliperusteinen menetelmä. Haastatteluista on johdettu myös erilaisia variaatioita, kuten tarinankerrontaa, muisteluhaastattelua sekä leikkiperustaisia ja monia aisteja hyödyntäviä haastatteluja. Keskustelua voi rikastaa ottamalla mukaan oheismateriaalia kuten leluja, valokuvia, lasten omia piirroksia tai maalauksia. Oheismateriaalin mukaan tuominen auttaa kontaktin luomisessa lapseen esimerkiksi yksilöhaastattelutilanteessa. Yksilöhaastattelutilanteita toteutettaessa onkin hyvä miettiä aikuisen roolia ja sitä, millaiseksi lapsi haastattelutilanteen saattaa jäsentää.

Yksilöhaastatteluiden lisäksi dialogiin perustuvissa menetelmissä voidaan hyödyntää ryhmähaastatteluja. Ryhmähaastattelun etuina ovat lapsiryhmän keskinäisen vuorovaikutuksen tuoma turva ja lasten vähäisempi jännittäminen. Toisaalta ryhmähaastatteluiden haasteena voi olla joidenkin lasten sivuun jääminen keskustelusta tai ryhmädynamiikasta johtuvat haasteet.

Haastatteluiden ja kerronnan avulla tavoitellaan siis ennen kaikkea lasten näkökulman ymmärtämistä heidän arkeensa liittyvistä asioista ja ilmiöistä, kuten esimerkiksi tunteista, kaverisuhteista, kiusaamisesta tai vaikkapa median merkityksestä lasten arjessa. Varhaiskasvatuksen toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa lasten äänen kuuleminen tukee heidän kehittyvää oman arvion tunnetta lapsiryhmän täysimääräisenä jäsenenä.

- Miten monipuolisesti hyödynnämme kieliperustaisia menetelmiä lasten näkökulmia tavoittaessamme?
- Millaisin keinoin olemme rikastaneet esimerkiksi haastattelutilanteita?
- Miten varmistamme, että kaikki lapset voivat osallistua keskusteluihin heille merkityksellisistä asioista? Miten huomioimme lapset, jotka eivät pysty ilmaisemaan itseään kielellisesti?
- Miten varmistamme, että lapsilla on mahdollisuus käydä toistensa ja meidän kanssamme spontaaneja ja kiireettömiä keskusteluja arjen merkityksellisistä asioista?

## Vinkkejä käytännön toteutukseen



*Lasten palaverit, joissa lapsiryhmä kokoontuu yhteen aikuisten kanssa. Periaatteena vapaamuotoinen keskustelu, jossa puheenaiheet vapaita. Yleensä keskustellaan siitä mitä lapset haluaisivat tehdä yksin, pareittain ja ryhmässä. Samoin keskustellaan esimerkiksi jostakin tietystä tilanteesta, ja puretaan tapahtuma auki keskustellen, piirtäen ja leikkien. Palaverista tehdään muistio, joka on vanhempien luettavissa. Lasten toiveista voi tehdä myös ison huoneentaulun ja myöhemmässä ajankohdassa lasten kanssa käydään läpi, mitkä toiveet ovat toteutuneet ja mitkä jääneet toteutumatta ja miksi.*



*Retken jälkeen lapset saivat piirtää punaisella tai vihreällä hymynaaman A4 paperille. Tämän jälkeen käydään keskustelu mikä oli onnistunut, mikä ei. Kävi ilmi, että jollakin oli ollut kylmä, jollakin nälkä ja joku ei olisi halunnut ohjattua toimintaa. Arviointidokumentti jäi näkyviin lapsille ja huoltajille ja seuraavalla retkellä huolehdittiin villasukat jalkaan, eväät mukaan ja retki varattiin vain omaehtoiselle toiminnalle. Helposti ja nopeasti arjessa toteutettava, samalla dokumentoitu arviointi, jolla oli suora vaikutus tulevaan toimintaan.*

## 4.5 Visuaaliset, luovat ja leikkiperustaiset menetelmät

Tutkimuskatsauksessa visuaaliset menetelmät ja luovat sekä leikkiperustaiset menetelmät oli analyysivaiheessa sijoitettu eri kategorioihin. Tässä tiivistelmäjulkaisussa kategoriat kuitenkin yhdistettiin luettavuuden parantamiseksi, sillä edellä mainituissa menetelmissä on lukuisia yhtäläisyyksiä. Lisäksi menetelmiä täydennetään usein haainnoimalla tai haastattelemalla lasta joko toiminnan ohessa tai sen jälkeen.

Visuaalisten menetelmien käyttö on lisääntynyt digitaalisten laitteiden yleistymisen ja kehittymisen myötä. Visuaaliset menetelmät sisältävät niin videoiden, valokuvien, emoji- kuin piirustuksien hyödyntämistä. Luovissa ja leikkiperustaisissa korostuu lasten vahva toimijuus sekä tilanteeseen liittyvä kontrolli, kun lapset saavat itse päättää, millaista tietoa he tuottavat. Visuaalisten ja luovien menetelmien välineitä ja tekniikoita valitessa on tärkeää huomioida lasten ikä- ja kehitystaso. Uuden menetelmän, kuten kameran käyttäminen, edellyttää pienempien lasten kanssa usein kokeilemista ja harjoittelua yhdessä aikuisen kanssa. Sen sijaan isommat lapset voivat aikuisen tukemina tehdä yhteistyötä vertaistensa kanssa.

Visuaalisilla, luovilla ja leikkiperustaisilla menetelmillä voidaan tavoitella esimerkiksi pienten lasten ajatuksia ja näkökulmia varhaiskasvatuksen oppimisympäristöstä, arjesta, toiminnan laadusta sekä heidän hyvinvoinnistaan. Luovien ja leikkiperustaisien menetelmien avulla lasten ajatuksia ja näkökulmia esimerkiksi heidän omista tunteistaan voidaan tavoittaa paremmin, sillä menetelmät tuottavat erilaista kerrontaa ja muistoja kuin pelkkä puhuttu haastattelu. Erilaisia luovia menetelmiä hyödyntämällä lapsia voidaan pyytää vaikkapa suunnittelemaan unelmiensa leikkiympäristön, kertomaan tarinaa musiikin avulla, rakentamaan pienoismalleja ja leikkimään roolileikkejä.



- Millaiset visuaaliset, luovat ja leikkiperustaiset menetelmät ovat meidän ryhmällemme tuttuja ja lapsille mieluisia?
- Millaisten luovien ja leikillisten menetelmien avulla voisimme paremmin saada tietoa lasten arjesta varhaiskasvatuksessa?
- Millaisin tavoin tulkitsemme visuaalista ja luovilla menetelmillä tuotettua aineistoa? Miten otamme lapset mukaan tulkintaan?

## Vinkejä käytännön toteutukseen



*Teemme lapsille digitaalisia kasvunkansioita ja käymme kuvat ja videot yhdessä lasten kanssa läpi. Lapsi arvioi toimintaa ja osallisuuttaan esimerkiksi "tuossa kuvassa me tehtiin näistä penkeistä parkourrata ja aikuinen autto meitä, vaikka oltiin sisällä, saatiin temppuilla tuoleilla, vaikka yleensä niissä vaan syyään, se oli kivaa ja jännää". Kirjaamme nämä ajatukset ylös kasvunkansioihin ja näin myös huoltajat pääsevät paremmin osallisiksi lasten arkeen sekä lapsen kokemukseen arjesta. Näiden ajatusten avulla voimme kehittää toimintaamme yhdessä lasten kanssa. Lasten kertomuksista aikuinen voi esittää jatkokysymyksiä, miten olisit halunnut toimittavan, millainen aikuinen oli mielestäsi, miksi luulet, että aikuinen sanoi, että teidän pitää olla eri leikkiporukoissa.*



*Leikillinen ohjausvuorovaikutustapa ja leikin menetelmällinen käyttö tuovat arvioinnin luontevaksi osaksi lapsen omaa kokemusmaailmaa. Jokin hahmo on tarinallistettu eläväksi osaksi ryhmän arkea. On käytetty liikuteltavaa ja laminoitua hahmoa tai seinälle näkyvästi sijoitettavaa hahmoa. Hahmo elää toiminnassa mukana ja auttaa ryhmäytymisessä. Kun tutustumisvaihe alkaa olla lopuillaan, tehdään ryhmänä yhteisessä hetkessä toisilleen ja hahmolle kaverilupaus. Hetki rakentuu jostakin kaveruuteen liittyvästä kivistä laululeikistä tai hauska toiminnallisesta harjoituksesta, jossa hahmo on mukana. Piirimuodon käyttämisellä korostetaan yhteisöllisyyttä ja yhdessä kokemista. Tilanteen lopussa yhdessä mietitään ja sovitaan asiat, joihin yhdessä sitoudutaan, jotta kaikilla olisi kiva olla. Sanallistetaan leikillisesti, että jokainen saa omakätisesti kirjoittaa nimensä omaan pieneen lupauslappuun, johon on kuvitettu hahmonkin kuva. Kaverilupauksen toteutumisen arviointia tehdään pitkin toimintakautta ja sen ympärille rakennetaan jatkuvasti ja rikastavasti toimintaa.*

# 5 Lasten osallisuuden vahvistaminen vaatii tietoisia tekoja

Edellä esiteltyt menetelmät kiinnittyvät lapsuudentutkimuksen lapsikäisyyteen, jossa lapsi nähdään kyvykkäänä oman elämänsä kuvaajana ja arvioijana. Tutkimuskatsaukseen valikoituneessa aineistossa oli nähtävillä vahva sitoutuminen lapsen oikeuksien sopimukseen ja siinä esille tuotuun lapsen oikeuteen ilmaista mielipiteensä ja tulla kuulluksi lasta itseään koskevista asioista. Tutkimukset sisälsivät runsaasti eettistä pohdintaa lasten osallisuuden todellisesta toteutumisesta tutkimusprosessissa sekä kriittistä keskustelua aikuisen ja lapsen välisen suhteen valtahierarkiasta.

Lasten osallisuutta tukevien menetelmien hyödyntäminen arjessa edellyttää myös varhaiskasvatuksen henkilöstöltä syvällistä eettistä pohdintaa sekä ryhmän henkilöstön ja lasten välisen suhteiden tarkastelua. Lapsen osallisuudessa toiminnan suunnitteluun ja arviointiin ei lopulta ole kyse vain yksittäisistä menetelmistä tai keinoista tavoittaa lapsen mielipide, vaan siitä, miten henkilöstö ymmärtää osallisuuden. Lapsiryhmän toimintaa suunniteltaessa ja arvioitaessa henkilöstön on hyvä kiinnittää huomiota sekä toimintaa tukeviin rakenteisiin että omaan toimintaansa lasten osallisuuden vahvistamisessa. Henkilöstön tulee tietoisesti tukea lapsia ajatustensa ilmaisussa samalla varmistuen, että lasten mielipiteet otetaan vakavasti ja huomioidaan asiaankuuluvasti.

Keskeistä osallisuudessa on pohtia sen yhdenvertaisuutta tai inklusiivisuutta: ketkä ryhmän lapsista voivat, saavat ja pystyvät osallistumaan toiminnan suunnitteluun ja arviointiin? Minkään yksittäisen tai useankaan menetelmän hyödyntäminen ei takaa sitä, että jokainen lapsi saadaan osalliseksi varhaiskasvatuksen arjen suunnitteluun ja arviointiin. Toisinaan on hyvä pysähtyä pohtimaan, mitä lapsen osallisuus lapsiryhmän toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa tarkoittaa ja milloin se on mielekästä niin lapsen, aikuisen kuin koko pedagogisen prosessin näkökulmasta.

- **Millaisia menetelmiä meillä on jo käytössä lasten osallisuuden vahvistamiseksi?**
- **Miten voimme omalla toiminnallamme lisätä lasten ryhmään kuulumisen tunnetta?**
- **Miten varmistamme, että lasten ajatukset ja ehdotukset ovat osa toiminnan suunnittelua ja arviointia?**

# Lähteet

Harkoma, S., Kuusiholma-Linnamäki, J., Sarkkinen, T., & Vlasov, J. (2022). Varhaiskasvatuksen tuen arviointi kansallisesti, paikallisesti ja pedagogisessa toiminnassa. Teoksessa N. Heiskanen, & M. Syrjämäki (toim.), *Pienet tuetut askeleet – Varhaiskasvatuksen uudistuva tuki ja kehittyvät käytännöt*. PS-Kustannus, 84–97.

Juutinen, J., Siippainen, A., Marjanen, J., Sarkkinen, T., Lundkvist, M., Mykkänen, A., Raitala, M., Rissanen, M.-J., & Ruokonen, I. (2021). Pedagogisia jatkumoina ja ilmaisun iloa! Viisivuotiaiden pedagogiikka ja taito- ja taidekasvatuksen nykytila varhaiskasvatuksessa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 9:2021.

Kataja, E. (2014). Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. Suomen Varhaiskasvatus ry, 56–79.

Repo, L., Paananen, M., Eskelinen, M., Mattila, V., Lerkkanen, M.-K., Gammelgård, L., Ulvinen, J., Marjanen, J., Kivistö, A. & Hjelt, H. (2019). Varhaiskasvatuksen laatu arjessa – Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 15:2019.

Sevón, E., Mustola, M., Siippainen, A. & Vlasov, J. (tulossa). Participatory research methods with young children: A systematic literature review.

Suomen perustuslaki 731/1999

Turja, L. (2020). Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.), *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. 5. ja uudistettu painos. PS-kustannus, 38–55.

Turja, L. & Vuorisalo, M. (2017). Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen, & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus*. Vastapaino, 36–55.

Varhaiskasvatuslaki 540/2018

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022). Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2022:2a.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/ 1991









KARVI

Kansallinen koulutuksen  
arviointikeskus  
PL 380 (Hakaniemenranta 6)  
00531 HELSINKI  
kirjaamo@karvi.fi  
vaihte: 029 533 5500  
karvi.fi